

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЯКОВЕЦЬ ІРИНА СТАНІСЛАВІВНА

УДК 343.8

**ПЕРВИННА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ
ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ЇХ РОЗПОДІЛ
В УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор **Степанюк Анатолій Хомич**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Костенко Олександр Миколайович**, Інститут держави і права імені В.М.Корецького, завідуючий відділом проблем кримінального права, кримінології та судоустрою

кандидат юридичних наук, доцент **Тютюгін Володимир Ілліч**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального права № 1.

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра кримінального права та кримінології, Міністерство освіти і науки України.

Захист відбудеться “26” червня 2006 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано “23” травня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої р

В.Ю.Шепітько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. З проголошенням незалежності Україна стала на шлях демократичних реформ, у тому числі й у сфері виконання кримінальних покарань. Для досягнення цілей покарання і кримінально-виконавчої діяльності, підвищення ролі покарання як засобу протидії злочинним проявам необхідна система, яка забезпечувала б реальну можливість застосування до засуджених різних категорій відповідних обсягів каральних елементів покарання й заходів виховного впливу на них. Але для практичної реалізації такого підходу перш за все необхідно поділити всіх засуджених до позбавлення волі на невеликі групи, тобто здійснити їх класифікацію, забезпечивши в подальшому окреме розміщення кожної з них.

В Україні на сучасному етапі практика дещо випереджає теоретичні напрацювання. Із 1960 р. й до прийняття у 2001 р. нового КК України первинну класифікацію засуджених до позбавлення волі за видами виправно-трудових установ здійснював виключно суд. Тепер цю функцію передано Державному департаменту України з питань виконання покарань (далі – Департамент). Однак вказана переорієнтація діяльності системи виконання кримінальних покарань проведена без попередньої наукової розробки дійової класифікаційної системи, без окреслення чітких критеріїв поділу засуджених на групи залежно від визначальних, найбільш важливих ознак, які їх характеризують, без експериментальної перевірки теоретичних положень.

На сьогодні питання первинної класифікації засуджених – досить складна теоретична і практична проблема, яка ще не отримала ґрунтовної наукової розробки у сучасній вітчизняній теорії. Немає поки що єдності поглядів на неї й у практиків.

Працюючи над темою дисертації, автор зіткнувся з серйозними труднощами при вивченні наукової правової літератури. Справа в тому, що проблемам класифікації засуджених до позбавлення волі останніми роками в Україні майже не приділяється уваги. Зараз існують лише одиничні статті таких науковців, як А.П. Гель, О.Г. Колб, О.В. Лисодед, В.А.Львовчкін, О.Б. Пташинський, а також практичних працівників кримінально-виконавчої системи, зокрема О.Г. Двойноса, в яких порушені певні проблемні питання практичного здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань.

Деякі теоретичні засади такої класифікації, досліджені Л.П. Онікою, знайшли своє відбиття в окремих главах підручнику з кримінально-виконавчого права. Поряд із цим жодної фундаментальної наукової роботи на цю тему не було опубліковано.

Окремі аспекти проблеми класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань в різному ступені висвітлені у дослідженнях таких відомих учених у галузі кримінального, виправно-трудового, кримінально-виконавчого права та криминології, як Ю.М. Антонян, М.І. Бажанов, А.В. Бриліантов, М.О. Беляєв, О.А. Герцензон, С.І. Дементьєв, А.Ф. Зелінський, О.І. Зубков, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, О.С. Михлін, А.Є. Наташев, І.С. Ной, С.В. Познишев, О.Л. Ременсон, М.С. Рибак, А.Х. Степанюк, М.О. Стручков, Ф.Р. Сундуков, В.І. Селіверстов, В.М. Трубніков, В.М. Утевський, В.П. Філонов, В.З. Фетисов, А.І. Фролов, О.Г. Фролова, Ю.М. Ткачевський, Б.С. Утевський, О.В. Шаміс, Є.Г. Ширвіндт, І.В. Шмаров, О.М. Яковлев та ін.

Разом із тим не можна не відмітити, що більшість досліджень здійснені до 90-х років ХХ ст. У зв'язку з цим, незважаючи на значний внесок названих науковців у розробку проблем класифікації засуджених, можемо стверджувати, що питання первинної класифікації засуджених до позбавлення волі

та їх розподілу в установи виконання покарань залишаються ще й дотепер не досконало вивченими, чим і визначається актуальність даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження затверджена Вченою радою Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого 2 липня 2003 року (протокол № 12). Обраний напрямок дисертаційного дослідження передбачено тематичним планом науково-дослідної роботи Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого на 2001-2005 роки (номер державної реєстрації № 0186.0.070883) і тематичним планом науково-дослідних робіт сектора проблем кримінально-виконавчого законодавства Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України на 2005 рік. Дослідження спрямоване на виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженої указом Президента України від 25 грудня 2000 р., № 1376/2000.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – розробка теоретико-методологічних положень і надання практичних рекомендацій щодо здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань.

Зазначена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– дослідити правову природу поняття класифікації засуджених при виконанні покарання у виді позбавлення волі;

– узагальнити наявні в науці кримінального та кримінально-виконавчого права концептуальні підходи щодо класифікації засуджених до позбавлення волі та співвіднести їх з існуючою практикою виконання покарань;

– визначити суть, мету, суб'єктів та критерії первинної класифікації засуджених до позбавлення волі, їх значення й можливості практичного застосування в сучасних умовах;

– установити вихідні засади здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі;

– здійснити аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства й відомчих нормативно-правових актів, вивчити практику щодо порядку провадження первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх направлення для відбування призначеного покарання, виявити протиріччя, властиві цьому процесу, накреслити шляхи їх подолання;

– вирізнити особливості первинної класифікації деяких категорій засуджених до позбавлення волі за встановленою процедурою;

– розглянути порядок організації діяльності комісій з питань розподілу засуджених до позбавлення волі, порядок визначення виду установи виконання покарань, встановлення місця відбування покарання й механізм захисту прав таких осіб при розподілі їх в установи виконання покарань, окреслити проблемні питання і сформулювати пропозиції по внесенню змін до кримінально-виконавчого законодавства й відомчих нормативно-правових актів з метою їх уникнення.

Об'єктом дослідження є діяльність по визначенню виду та конкретної установи виконання покарань щодо засуджених до позбавлення волі.

Предметом дослідження служить механізм первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань.

Методи дослідження. Дисертаційна робота виконувалась з використанням основних положень філософії, соціології, психології, загальної теорії права. Серед конкретно-наукових методів застосовувалися такі: діалектичний – при вивченні загальних питань первинної класифікації засуджених до позбавлення волі; логічний – для з'ясування змісту понять “контроль”, “гарантії”, “система” та ін.; порівняльно-правовий – у характеристиці кримінально-виконавчого законодавства інших країн; системно-структурний – при дослідженні процесу

контролю за діяльністю Регіональних та Апеляційної комісій; соціологічний – у розробці анкет для опитування працівників кримінально-виконавчої системи – членів Регіональних комісій і засуджених; статистичний – при аналізі звітів про наявність, склад і рух засуджених в установах виконання покарань, узагальненні результатів проведеного анкетування.

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування 13000 засуджених до позбавлення волі, які тримаються в установах виконання покарань Харківської області (9 % від загального числа засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виправних установах України).

На підставі узагальнених результатів анкетування засуджених до позбавлення волі й 168 членів Регіональних комісій (67% від їх загального числа) з 16 областей (Автономної республіки Крим, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської, Херсонської, Хмельницької та Чернігівської областей) стосовно їх ставлення до окремих положень існуючого порядку визначення виду установи виконання покарань і місця відбування покарання у виді позбавлення волі обґрунтовані деякі висновки й рекомендації по внесенню змін до чинного законодавства й відомчих нормативно-правових актів, спрямовані на вдосконалення цієї діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в Україні з огляду на нові соціально-економічні умови здійснено комплексне дослідження питань первинної класифікації засуджених до позбавлення волі з урахуванням наявних змін у практиці, механізму розподілу засуджених в установи виконання покарань і встановлення місця відбування останніх.

До найбільш вагомих результатів, що відбивають новизну дисертаційного дослідження, віднесені такі теоретичні положення і практичні рекомендації, які виносяться на захист:

– удосконалено наявне в доктрині кримінально-виконавчого права визначення поняття „первинна класифікація засуджених до позбавлення волі”;

– уперше виділено п’ять основних класифікаційних систем відповідно до числа класифікаційних ознак, часу проведення класифікації та країни її практичного впровадження;

– уперше види класифікації засуджених до позбавлення волі розділені за метою їх здійснення відповідно до цілей покарання й завдань кримінально-виконавчої діяльності (первинна та вторинна класифікації);

– уперше визначено чотири основні принципи здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі (законність, справедливість, поважання прав людини та рівність засуджених перед законом) й розкрито їх зміст;

– уперше єдиною й визначальною правовою ознакою первинної класифікації повнолітніх засуджених до позбавлення волі на певний строк запропоновано строк покарання;

– обґрунтовано нове співвідношення груп засуджених до позбавлення волі, отриманих у результаті їх первинної класифікації, з існуючими установами виконання покарань;

– уперше на підставі положень логіки, філософії й адміністративного права осмислено статутні документи, за якими діють Регіональні й Апеляційна комісії, проаналізовано їх склад, завдання, функції, повноваження, відповідальність, внесено пропозиції щодо вдосконалення досліджуваної діяльності;

– уперше виділено юридичні гарантії й висвітлено існуючий механізм захисту прав засуджених при визначенні виду установи виконання покарань, окреслені шляхи подолання наявних проблем;

– удосконалено анкету для встановлення місця відбування покарання засудженими до позбавлення волі;

– обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін в чинне законодавство з метою покращення діяльності Регіональних й Апеляційної комісій та забезпечення досягнення цілей, які постають перед первинною класифікацією засуджених.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції, що містяться в дисертаційній роботі, можуть бути використані:

– у науково-дослідній галузі – положення й висновки дисертації можуть бути підставою для подальшої розробки проблеми диференціації й індивідуалізації процесу виконання покарань;

– у правозастосовній діяльності – при вдосконаленні кримінально-виконавчого законодавства України, у практичній діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи України;

– у навчальному процесі – під час вивчення курсу кримінально-виконавчого права.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі криминології та кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, представлена й обговорена на її засіданнях, схвалена нею і рекомендована до захисту.

Головні результати дослідження оприлюднені в тезах доповідей та наукових повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях, що відбулися в Національній юридичній академії імені Ярослава Мудрого: “Основні риси сучасної злочинності неповнолітніх: стан та шляхи її попередження” (27 листопада 2003р.); “Нове законодавство України та питання його застосування” (26 - 27 грудня 2003р.); “Кримінально-правова охорона життя та здоров’я особи” (22 - 23

квітня 2004р.); „Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку” (21 - 22 листопада 2005р.).

Публікації. Основні положення проведеного дослідження висвітлено у 12-ти опублікованих наукових роботах, у тому числі у 8-ми статтях, з яких 7-м надруковані у фахових наукових виданнях, та в 4-х тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою дослідження, його завданнями та предметом і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (188 джерел) та 10 додатків. Загальний обсяг роботи 199 сторінок, основного тексту – 172 сторінки, переліку умовних скорочень – 2 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються його мета, завдання, формулюється наукова новизна, розкривається теоретичне та практичне значення, наведені дані про апробацію та структуру роботи.

У першому розділі “Теоретичні питання первинної класифікації засуджених до позбавлення волі” розглядаються загальні питання класифікації засуджених при виконанні покарання у виді позбавлення волі, концептуальні підходи до неї в теорії кримінально-виконавчого права, вихідні засади здійснення.

Підрозділ 1.1. “Поняття класифікації засуджених при виконанні покарання у виді позбавлення волі” присвячений науковому аналізу суті, цілей та значення поняття “класифікація засуджених до позбавлення волі”, виходячи з положень філософії і формальної логіки.

Автор констатує, що будь-яка класифікація повинна бути істинною за внутрішнім змістом і правильною за побудовою, тобто ґрунтуватися на законах і принципах діалектичної та формальної логіки. Головним із них є принцип об’єктивності, що

визначає зміст і значення всіх інших. Також немаловажне значення мають принципи зв'язку, розвитку та врахування практики.

Поділ засуджених до позбавлення волі повинен базуватися і на конкретних формально-логічних правилах, зокрема (а) здійснюватися за однією підставою; (б) бути сумірним (обсяг подільного поняття має дорівнювати сумі обсягів членів поділу); (в) останнім необхідно виключати один одного (їх обсяги не повинні мати спільних елементів); (г) бути безперервним (членам поділу належить бути однопорядковими видами, а кожному видовому поняттю – найближчим видом певного роду); (д) підстава поділу має бути чіткою, зрозумілою.

У роботі детально розглядаються всі вказані принципи і правила, а також їх значення для класифікації засуджених до позбавлення волі. Визначається, що для обґрунтування обрання тих чи інших критеріїв класифікації необхідно спочатку встановити цілі її проведення. Мета класифікації засуджених до позбавлення волі – забезпечення диференціації виконання покарання.

На закінчення робиться висновок, що класифікація засуджених до позбавлення волі в найбільш загальному виді – це такий співмірний, безперервний поділ осіб, яким притаманні ознаки загального поняття “засуджений до позбавлення волі”, що здійснюється на підставі єдиних об'єктивних суттєвих ознак, які відбивають відомості про злочин й особу, ставить за мету забезпечення диференціації виконання покарання, а його результатом є отримання системи груп засуджених, кожна з яких має свою специфіку, властиву тільки їй.

У підрозділі 1.2. “Концептуальні підходи в теорії кримінально-виконавчого права щодо класифікації засуджених до позбавлення волі” досліджуються існуючі у доктрині кримінально-виконавчого права підходи до розуміння класифікації засуджених до позбавлення волі. Визначається, що в основу існуючих в науці та рекомендованих міжнародними

документами систем класифікації покладено п'ять основних концепцій, умовно названих автором: 1) „Концепція подвійності”; 2) „Концепція потрійності”; 3) „Концепція різних стадій”; 4) „Американська концепція”; 5) „Європейська концепція”. Значна увага приділяється розгляду названих концепцій класифікації.

Усе наведене в підрозділі переконливо свідчить про відсутність у теорії кримінально-виконавчого права єдиного розуміння теоретичних положень щодо поняття, критеріїв, суб'єктів і процедури здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі.

Дисертант доводить, що оскільки в умовах виконання позбавлення волі адміністрація виправної установи зобов'язана, з одного боку, вжити заходів до виконання покарання (забезпечити реалізацію примусових заходів, які становлять зміст покарання), з другого – застосувати до засуджених засоби виховного впливу, то ці два основних напрямки діяльності органів та установ виконання покарань і обумовлюють потребу в здійсненні на практиці також двох видів класифікації засуджених до позбавлення волі, кожен з яких характеризується окремою метою й ознаками (критеріями): один – для забезпечення відповідного обсягу карального впливу (первинна класифікація); другий – щоб створити сприятливі умови для застосування виховних заходів (вторинна класифікація, дослідження якої не охоплюється завданням цієї роботи). Подібний підхід дає дисертанту підстави запропонувати свою концепцію класифікації, умовно названу „Концепція реалізації цілей”.

У підрозділі 1.3. “Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі: поняття, суб'єкти, об'єкти, підстави, процедура” дисертантом визначається, що об'єктом первинної класифікації засуджених до позбавлення волі є сукупність осіб, засуджених обвинувальним вироком суду до позбавлення волі.

Суб'єкт первинної класифікації засуджених до позбавлення волі – це орган або посадова особа, які за законом володіють правом здійснювати безпосередньо чи через своїх представників поділ засуджених на відповідні категорії (нині це Регіональні комісії).

Стосовно первинної класифікації засуджених до позбавлення волі процедура її здійснення визначається як врегульований законом, іншими нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату. Процедура класифікації визначає, як, яким чином суб'єкти здійснюють класифікацію об'єктів, в якій послідовності обираються ті чи інші критерії класифікації, забезпечуючи в решті-решт досягнення поставленої мети.

Питання про критерії (ознаки, підстави) класифікації – найважливіше у проблемі побудови первинної класифікації засуджених до позбавлення волі. Поряд із цим воно є достатньо дискусійним, що зумовлено відсутністю в чинному законодавстві їх чіткого визначення. У цілому погоджуючись з необхідністю поділу засуджених за ознакою статі та віку, автор критично відноситься до пропозицій визнання окремими критеріями класифікації стану здоров'я, форми вини, факту попереднього відбування покарання в місцях позбавлення волі, минулих судимостей, характеру, тяжкості та ступеня суспільної небезпеки злочину.

Для вираження типової оцінки відомостей про злочин та особу засудженого до позбавлення волі на певний строк в їх сукупності пропонується використовувати (поряд зі статтю та віком) призначений строк покарання, оскільки саме в ньому найповніше відбивається оцінка судом конкретного діяння, вчиненого конкретною особою у відповідних умовах, а також всі інші обставини. Наявність попередніх судимостей і фактів відбування покарання в місцях позбавлення волі і так знаходить

своє відбиття у виді та строку покарання, з огляду на що додаткову класифікацію за цими ознаками проводити не потрібно.

Підвівши підсумок, автор надає наступне визначення: *первинна класифікація засуджених до позбавлення волі* – це багатоступеневий і послідовний поділ усієї сукупності осіб, засуджених до позбавлення волі, на види, який за визначеною процедурою здійснюється Регіональними комісіями Департаменту за ознаками виду і строку позбавлення волі, віком і статтю засуджених з метою диференційованого застосування заходів карального впливу.

У підрозділі 1.4. “Вихідні засади здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі” розглядається питання співвідношення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі з принципами кримінально-виконавчої діяльності. Автор констатує, що первинна класифікація забезпечує реалізацію принципу диференціації виконання покарання в частині карального впливу. При цьому в підґрунтя даної діяльності повинні також покладатися принципи законності, рівності засуджених перед законом, справедливості, поважання прав людини, зміст яких детально розкривається в роботі.

У другому розділі “Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань” досліджується сучасний стан цієї діяльності, встановлюються існуючі проблеми та пропонуються шляхи їх вирішення.

Підрозділ 2.1. “Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі за чинними нормативно-правовими актами: стан і шляхи її вдосконалення” присвячений аналізу нормативно-правової бази, що регулює питання розподілу засуджених в установи виконання покарань та розробці нових правових і соціальних норм з її удосконалення. Проведене автором дослідження переконливо свідчить, що групи

засуджених до позбавлення волі, отримані в результаті їх первинної класифікації відповідно до вимог Інструкції, не є однорідними й відрізняються як за кількісними, так і за якісними показниками, зокрема, за природою вчиненого злочину, формою вини, так і за якісними характеристиками особи засудженого.

У той же час групування засуджених до позбавлення волі з огляду на таку ознаку, як призначений строк позбавлення волі (з урахуванням статі, віку та виду цього покарання), дозволяє наочно побачити зміни у складі засуджених, групи яких стають більш однорідними за різними показниками.

До першої групи автор пропонує віднести: засуджених на строк до двох років позбавлення волі включно; до другої – чоловіків, засуджених на строк від двох до п'яти років включно та жінок, засуджених на строк від двох до десяти років включно; до третьої - чоловіків, засуджених на строк від п'яти до десяти років включно, жінок, засуджених на строк понад десять років позбавлення волі та до довічного позбавлення волі; до четвертої – чоловіків, засуджених на строк понад десять років; до п'ятої – чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі.

При групуванні засуджених до позбавлення волі на групи за строковою ознакою й видом покарання (з одночасним урахуванням статі) відбувається зміна й у співвідношенні інших характеристик як злочину, так і відомостей про особу, яка його вчинила. Чим менший строк покарання, тим менший відсоток засуджених за злочини проти життя та здоров'я громадян, а відсоток засуджених за злочини проти власності, навпаки, збільшується, тим у більшому числі випадків наявні обставини, що пом'якшують відповідальність, немає рецидиву злочинів тощо. Водночас відсоток осіб, які неодноразово засуджувалися чи раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, набуває тенденції до зростання в кожній наступній групі (певний виняток становлять лише засуджені до довічного позбавлення волі).

Викладені міркування дали дисертанту підстави констатувати, що чинне кримінально-виконавче законодавство й відомчі нормативні акти не забезпечують такого здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі, щоб у результаті останні були згруповані в більш-менше однорідні групи, що є найголовнішим підґрунтям диференційованого застосування заходів карального впливу.

Вирішити цю проблему пропонується через закріплення в законі виду і строку покарання поряд зі статтю й віком, як підстав первинної класифікації засуджених до позбавлення волі при визначенні виду виправної установи.

У підрозділі 2.2. “Особливості первинної класифікації деяких категорій засуджених до позбавлення волі за встановленою процедурою” здійснено розгляд положень чинних нормативно-правових актів щодо визначення виду колонії стосовно деяких категорій засуджених. Встановлено, що у певних випадках Департамент “корегує” чинне законодавство і з урахуванням, наприклад, стану здоров’я засудженого, наявності певних фізичних вад його становище не виправдано погіршується порівняно з іншими особами.

Так, за ст. 66 КК України обставиною, що пом’якшує покарання, в числі інших визнається і вчинення злочину жінкою у стані вагітності. Іншими словами, при рівності всіх інших умов (характеру злочину, об’єкта посягання тощо), з огляду на специфічний стан вагітності за вчинений такою особою злочин їй признається більш м’яке покарання. У той же час до такої особи з невідомих причин буде застосовано більший обсяг карального впливу, бо відповідно до п.2.2. Інструкції Департаменту про порядок розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі (далі – Інструкція), вказані особи за жодних обставин не підлягають направленню до виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

Подібний стан справ повною мірою стосується й пенсіонерів, інвалідів першої та другої груп, жінок, які мають при собі дітей віком до трьох років, засуджених за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Мають місце і зворотні випадки, зокрема, при визначенні виду установи щодо осіб, які вчинили певний вид рецидиву злочинів, що ще раз підтверджує недосконалість існуючої системи та процедури первинної класифікації засуджених до позбавлення волі. Зокрема, особа, яка тричі вчиняла, наприклад, такий особливо тяжкий злочин, як умисне вбивство, і при цьому кожного разу засуджувалася до позбавлення волі, таким чином, відбуватиме покарання у звичайних жилих приміщеннях колонії максимального рівня безпеки, а засуджений за такий злочин лише двічі – у приміщенні камерного типу

У підрозділі 2.3. “Організація діяльності комісій з питань розподілу засуджених до позбавлення волі та порядок визначення виду установи виконання покарань” дисертантом визначається, що Регіональні комісії – це українська новація, створена на виконання рекомендацій Ради Європи, оскільки в жодній країні на пострадянському просторі схожого органу не існує. Головний недолік при встановленні виду установи Регіональними комісіями полягає у намаганні Департаменту покласти на них невластиві їм функції, зокрема, надання оцінки особі засудженого, обставинам справи, що пом’якшують чи обтяжують відповідальність, тощо, що призводить лише до плутанини й привласнення функції правосуддя.

Вирішення судом питання направлення засудженого до виправної установи цілком узгоджувалося зі ст. 63 Конституції України, тоді як передача таких повноважень Департаменту, а особливо здійснення цієї процедури на підставі підзаконного нормативного акта (Інструкції), що характеризується довільним (на думку дисертанта) тлумаченням норм КВК України, викликає певні сумніви взагалі у своїй законності. Незважаючи на те, що

Регіональні комісії є колегіальним органом, при можливості поділу засуджених не за одним чітко визначеним критерієм (наприклад, за строком покарання), а за декількома, з'являється можливість для зловживань.

В Інструкції закріплено, що розподіл і направлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, в установи виконання покарань провадиться на підставі статей 12, 64, 65 КК України та ст. 11, 18, 19, 86, 87, 92, 93, 101, 138, 140, 147 КВК України за відповідними індивідуальними й персональними нарядами безпосередньо у СІЗО. Рішення Регіональної комісії про розподіл і направлення засуджених приймаються з урахуванням висновків її членів і оформлюються протоколом, який затверджується її головою. Про прийняття цією Комісією рішення щодо визначення рівня безпеки виправної колонії засудженому оголошується під розпис, витяг із протоколу її засідання й довідка про встановлення рівня безпеки виправної колонії співучасникам засудженого по вчиненому злочину за встановленим порядком долучається до матеріалів його особової справи.

Виходячи з того, що залежно від виду колонії ці обмеження можуть збільшуватися або зменшуватися, автор стверджує, що Регіональна комісія фактично здійснює правосуддя, тобто встановлює обсяг каральних заходів, що будуть застосовані до осіб, винних у вчиненні злочину, керуючись, при цьому тими ж правилами, що й суд. Суд, призначаючи особі покарання у виді позбавлення волі, має на увазі застосування до нього ізоляції й поміщення її в спеціалізовану установу, а Департамент, у свою чергу, конкретизує ці положення шляхом встановлення різних рівнів ізоляції залежно від виду кримінально-виконавчої установи. У результаті відбувається коректування вироку суду, що може взагалі призвести до безпідставного як погіршення становища особи, так і поліпшення умов його відбування.

Засуджуючи особу до позбавлення волі за вчинення злочину середньої тяжкості, суд визнає необхідним її ізолювання у спеціальній установі. Але Регіональна комісія на підставі Інструкції може встановити їй відбувати покарання в колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, в результаті чого засуджений фактично буде триматися майже в тих умовах, що й засуджені до покарання іншого виду – обмеження волі. Можливий інший варіант – направити таку особу до колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Автор доводить, що існування Регіональної комісії можна назвати законним, таким, що не підміняє функції суду органом (що категорично заборонено), якщо її діяльність (зокрема, призначення тій чи іншій категорії засуджених того чи іншого виду установи виконання покарань) здійснюватиметься згідно з Конституцією України, виключно на підставі положень КВК України (які, у свою чергу, повинні не допускати будь-якої можливості довільного тлумачення) й відповідно до вироку суду

Проведене дослідження показало, що більшість членів Регіональних комісій (62 %) не мають юридичної освіти та не володіють навіть базовими знаннями у галузі кримінального й кримінально-виконавчого права. За результатами анкетування думки членів Регіональних комісій стосовно тих чи інших чинників розташувалися наступним чином: тяжкість учиненого злочину назвали обставиною, що підлягає обов'язковому врахуванню при встановленні виду установи, 80,8 % респондентів; факт попереднього відбування покарання в місцях позбавлення волі – 57 %; наявність попередніх судимостей – 56,4 %; стан здоров'я – 44,2 %; наявність рецидиву злочинів – 38,5 %; наявність психічних відхилень – 36,7 %; стать – 34,6 %; вік – 28,2 %; строк покарання – 23 %; всі обставини, що обтяжили покарання, – 25,6 %; сімейний стан, наявність дітей, батьків похилого віку – 19,2 %; всі обставини, які пом'якшили покарання,

– 19,2 %; склад злочину (об'єкт посягання, суб'єкт, об'єктивна й суб'єктивна сторони) – 17,3 %; форму вини – 14,7 %; характеристику до засудження – 14,1 %; зізнання і щире каяття у вчиненому злочині – 12,2 %; професію – 5,8 %; спеціальність – 4,5 %. Деякі проанкетовані співробітники взагалі вважають, що визначення виду установи мусить відбуватися лише з огляду на одну з наступних обставин, як-то: а) наявність заслуг перед Батьківщиною (ліквідатор аварії на ЧАЕС, учасник бойових дій та ін.); б) вади особистості; в) мотив вчиненого злочину; г) умови вчинення злочину; д) ставлення до злочину; е) поведінка в період попереднього ув'язнення; ж) наявність чи відсутність стійких соціальних зв'язків; з) кваліфікація злочину (по 0,6 % за кожен ознаку). На необхідність врахування всіх вищевказаних обставин у їх сукупності вказали лише 1,1 % співробітників.

Виникнення додаткових проблем у діяльності комісій обумовлює й відсутність публічного оприлюднення нормативно-правових актів, зокрема, відомчих, з питань первинної класифікації й розподілу засуджених в установи виконання покарань, нормативного закріплення гарантії забезпечення дотримання прав засуджених та інших осіб, а стан контрольної діяльності Апеляційної комісії не відповідає основним правилам її здійснення. У той же час негативно впливає на дану діяльність формування персонального складу комісії працівниками, які виконують обов'язки по визначенню виду установ на громадських засадах поряд зі своїми основними функціональними обов'язками.

Не відповідають вимогам, що пред'являються до такого роду документів, і Положення про Регіональну та Апеляційну комісії. Відмічається, що відсутність у КВК України норм щодо процедури здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі, їх розподілу в установи виконання покарань та вихідних засад діяльності Регіональних і Апеляційної комісій лише ускладнює практичну реалізацію цієї діяльності та створює

умови для зловживань з боку відповідних посадових осіб – членів комісій.

У підрозділі 2.4. “Визначення місця відбування покарання у виді позбавлення волі” розглядаються проблеми, характерні для процесу вибору місця відбування покарання, який розуміється автором як процес початкового й наступного вибору кримінально-виконавчої установи, у якій повинен відбувати покарання засуджений до позбавлення волі. Визначається, що місце розташування колонії певною мірою впливає на ступінь ізоляції, а значить, може посилювати дію кари.

Відсутність в усіх областях колоній всіх видів не дозволяє розмістити засуджених поряд з місцем проживання рідних, а наявна можливість у членів Регіональних комісій направляти для відбування покарання засуджених не тільки у межах області на практиці дуже часто призводить до порушення принципу справедливості.

У підрозділі 2.5. “Механізм захисту прав засуджених до позбавлення волі при розподілі в установи виконання покарань” аналізується стан практичної реалізації засудженими права на правову допомогу і право звертатися відповідно до законодавства зі зверненнями на стадії обрання виду колонії.

Визначається, що процедура оскарження рішень Регіональної та Апеляційної комісій є досить складною, заплутаною, та не відповідає чинному законодавству, уносячи лише зайву плутанину в практичну діяльність. Поряд із цим не існує дійового механізму забезпечення права на правову допомогу при визначенні виду колонії.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо первинної класифікації засуджених до позбавлення волі та їх розподілу в установи виконання покарань. Головними теоретичними і науково-практичними результатами роботи є такі висновки:

1. Головною, визначальною властивістю класифікації засуджених до позбавлення волі, як і будь-якої іншої наукової класифікації, є поділ об'єктів на окремі види відповідно до їх об'єктивних загальних і відмітних ознак, а загальною метою класифікації засуджених до позбавлення волі є створення підґрунтя для диференційованого виконання покарань.

2. При здійсненні класифікації обов'язковою є вимога дотримання принципів діалектичної логіки (об'єктивності, розвитку, врахування практики) та правил формальної логіки.

3. У теорії кримінально-виконавчого права не існує єдиного розуміння теоретичних положень щодо поняття, критеріїв, суб'єктів і процедури здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі. В теперішній час діяльність органів виконання покарань проходить у двох основних напрямках – реалізація кари як обов'язкового елемента будь-якого кримінального покарання і виховний процес, що дозволяє зробити висновок і про існування двох видів класифікації засуджених до позбавлення волі, кожен з яких характеризується окремою метою й ознаками (критеріями): один – для забезпечення відповідного обсягу карального впливу (первинна класифікація); другий – з метою створення сприятливих умов для застосування виховних заходів (вторинна класифікація). Міжнародні документи також указують на необхідність проведення цих двох етапів класифікації засуджених.

4. Первинну класифікацію засуджених до позбавлення волі можна визначити як багатоступеневий і послідовний поділ усієї сукупності засуджених до позбавлення волі осіб на види, який за визначеною процедурою здійснюється Регіональними комісіями Департаменту за ознакою виду і строку позбавлення волі, віком і статтю засуджених з метою диференційованого застосування заходів карального впливу. Наявність попередніх судимостей і фактів відбування покарання в місцях позбавлення

волі знаходить своє відбиття у виді і строку позбавлення волі, з огляду на що додаткову класифікацію за цими ознаками проводити непотрібно.

5. Основними принципами здійснення первинної класифікації засуджених є законність, справедливість, рівність засуджених перед законом, поважання прав людини. Відсутність нормативного закріплення й розкриття змісту цих принципів не дозволяє забезпечити їх належну реалізацію на практиці, у зв'язку з чим запропоновано доповнення КВК України відповідними положеннями.

6. Існуючий на сьогодні порядок здійснення первинної класифікації засуджених до позбавлення волі не забезпечує зведення засуджених в однорідні групи, хоча саме це і є однією з підстав ефективності роботи з ними. Групування засуджених до позбавлення волі за ознаками виду позбавлення волі та його строку (з урахуванням віку і статі осіб) дозволяє зменшити розбіжність у їх якісному складі та прослідити системну тенденцію до зменшення чи збільшення визначених відповідних показників у різних груп таких осіб. Отримані в результаті цієї класифікації групи засуджених можливо співвіднести і з існуючою системою установ виконання покарань, для чого необхідно внести відповідні зміни до ст. 18 КВК України.

7. Установлено, що створення Регіональних та Апеляційної комісій не забезпечило досягнення поставленої перед ними мети, бо на практиці первинна класифікація засуджених продовжує здійснюватися виключно з огляду на тяжкість учиненого злочину й попередню судимість. Положення, основний акт, на підставі якого створені й діють Регіональні й Апеляційна комісія, за своєю структурою і змістом не відповідає вимогам, що пред'являються до цього типу документів.

8. Виникнення додаткових проблем у діяльності комісій обумовлює й відсутність публічного оприлюднення нормативно-правових актів, зокрема, відомчих, з питань первинної класифікації й розподілу засуджених в установи

виконання покарань, нормативного закріплення гарантії забезпечення дотримання прав засуджених та інших осіб, а стан контрольної діяльності Апеляційної комісії не відповідає основним правилам її здійснення. У той же час негативно впливає на дану діяльність формування персонального складу комісії працівниками, які виконують обов'язки по визначенню виду установ на громадських засадах поряд зі своїми основними функціональними обов'язками, а також покладання на комісії повноважень, що виходять за межі поставлених завдань.

9. У результаті відомчого обмеження в направленні в колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання деяких категорій осіб з огляду на їх фізичні вади чи вчинений злочин допущено порушення принципів законності й рівності засуджених перед законом. Формальний підхід до оцінки суспільної небезпеки особи і вчиненого нею злочину з одночасним нехтуванням положень кримінального права призвів до необґрунтованого послаблення при встановленні рівня безпеки установи виконання покарань деяким категоріям засуджених за рецидив злочинів. Уникнути подібних порушень щодо певних категорій засуджених можливо шляхом здійснення їх первинної класифікації на підставі чітких ознак, запропонованих у дисертації, з дотриманням відповідних принципів класифікації.

10. Встановлення місця відбування покарання у виді позбавлення волі – це процес початкового й наступного вибору кримінально-виконавчої установи, у якій повинен відбувати покарання засуджений до позбавлення волі. Місце розташування колонії певною мірою впливає на ступінь ізоляції, а значить і на каральний зміст позбавлення волі, на здійснення права на побачення, в результаті чого обсяг кари, що буде зазнавати та чи інша особа, залежить також і від урахування чи неврахування родинних зв'язків при направленні засуджених до виправних установ. Вирішити проблему розміщення засуджених можливо, якщо створити на території кожної області колонії (сектори,

дільниці) всіх видів. Питання про окреме тримання тієї чи іншої категорії засуджених потрібно вирішувати в кожному конкретному випадку лише для забезпечення особистої безпеки особи. Немаловажну роль при вирішенні питання про місце відбування покарання відіграють відомості про освіту засудженого, професію, можливість працевлаштування, навчання, тому визначення місця відбування покарання засуджених до позбавлення волі слід здійснювати з огляду на їх побажання на підставі запропонованої анкети.

11. Узагальнення наявного механізму захисту прав засуджених до позбавлення волі при визначенні виду установи виконання покарань та місця відбування покарання показало, що встановлений чинними нормативно-правовими актами Департаменту порядок відрізняється невиправданою складністю, плутаниною й у цілому не відповідає положенням Конституції України та чинного законодавства. Вирішити цю проблему пропонується шляхом внесення до КВК України додаткового положення щодо порядку оскарження рішень Регіональних та Апеляційної комісій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Яковець І.С. Проблеми визначення виду режиму установи виконання покарань/ Право України, 2003. - № 11. – С. 120-123.

2. Яковець І.С. Класифікація засуджених до позбавлення волі за станом здоров'я, працездатністю і родом занять до арешту / Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 64. – С.153-159.

3. Яковець І.С. Класифікація засуджених до позбавлення волі за віком і статтю / Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 70. – С.184-190.

4. Яковець І.С. Порівняльна характеристика деяких положень Кримінально-виконавчого кодексу України 2003р. та Виправно-трудового кодексу України 1970р. / Право і безпека: науковий журнал / Гол. ред. О.М.Бандурка. – Х.: НУВС, 2004. – № 3'2. – С.121-125.

5. Яковець І.С. Поняття та види класифікації засуджених до позбавлення волі/ Право і безпека: науковий журнал / Гол. ред. О.М.Бандурка. – Х.: НУВС, 2004. – № 3'4. – С.119-124.

6. Яковець І.С. Деякі питання розподілу до установ виконання покарань засуджених за умисне вбивство / Право і безпека: науковий журнал / Гол. ред. О.М.Бандурка. – Х.: НУВС, 2005. – № 4'2. – С.118-121.

7. Яковець І.С. Види і підстави класифікації засуджених до позбавлення волі/ Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 75. – С.162-169.

8. Яковець І.С. Визначення місця відбування покарання у виді позбавлення волі / Держава та регіони: науково-виробничий журнал / Гол. ред. В.Г. Лукашевич. – З.: ЗІДМУ, 2005. – № 1. – С. 172-176.

9. Яковець І.С. Деякі питання розподілу неповнолітніх до виховних установ та їх переведення до виправних установ // Питання боротьби зі злочинністю / Матер.наук.-практ. семін.: Основні риси сучасної злочинності неповнолітніх: стан та шляхи її попередження [Харків] 27 листоп. 2003р./ Редкол.: Борисов В.І. та ін. – Х.: Право, 2004. - № 8. – С.201-203.

10. Яковець І.С. Порядок визначення виду режиму установи виконання покарань // Нове законодавство України та питання його застосування / Матер. наук. конф. молод. учен. та здобув. [Харків] 26-27 груд. 2003р. / Редкол.: Панов М.І. та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – С.132-134.

11. Яковець І.С. Деякі питання розподілу до установ виконання покарань засуджених за умисне вбивство // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи / Матер.

наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітн. 2004р. /Редкол.: Сташич В.В. та ін. – К. – Х.:”Юрінком Інтер”, 2004. – С. 138-140.

12. Яковець І.С. Питання практичного застосування деяких положень кримінально-виконавчого кодексу України щодо розподілу засуджених в установи виконання покарань // Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку / Матер. наук. конф. молод. учен. та здобув. [Харків] 21-22 листоп. 2005р. /Редкол.: Панов М.І. та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – С.178-180.

АНОТАЦІЯ

Яковець І.С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2006.

Дисертація присвячена дослідженню проблем діяльності по визначенню виду установи виконання покарань щодо засуджених до позбавлення волі, аналізу механізму їх первинної класифікації та розподілу в місця позбавлення волі. У дисертації даються поняття суті, цілі, суб'єктів, критеріїв та вихідних засад здійснення первинної класифікації. Особлива увага в роботі приділяється питанням організації діяльності комісій з питань розподілу засуджених до позбавлення волі, порядку визначення виду установи виконання покарань, встановлення місця відбування покарання й механізму захисту при цьому прав таких осіб. В дисертації сформульовано пропозиції по внесенню змін до кримінально-виконавчого законодавства з метою уникнення існуючих протиріч.

Ключові слова: первинна класифікація засуджених, Регіональна комісія, Апеляційна комісія, рівень безпеки колонії, місце відбування покарання.

АННОТАЦИЯ

Яковец И.С. Первичная классификация осужденных к лишению свободы и их распределение в учреждения исполнения наказаний. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2006.

Диссертация посвящена исследованию проблем деятельности по определению вида учреждения исполнения наказаний в отношении осужденных к лишению свободы, анализу механизма их первичной классификации и распределения в места лишения свободы. В работе рассматриваются теоретические основы классификации осужденных, ее виды, критерии, принципы и правила построения. Автором определены и рассмотрены теоретические и практические проблемы классификации осужденных при исполнении наказания в виде лишения свободы, обобщены существующие в науке уголовного и уголовно-исполнительного права концептуальные подходы к классификации осужденных и существующая практика исполнения наказаний.

На основе анализа нормативно-правовой базы, регулирующей определение вида учреждения исполнения наказаний и места отбывания наказания, порядок организации деятельности комиссий по вопросам распределения, механизм защиты при этом прав осужденных, разработано ряд предложений по усовершенствованию уголовно-исполнительного законодательства.

Сформулированы и обоснованы исходные начала осуществления первичной классификации, в частности, основные принципы ее осуществления – законность,

справедливость, равенство осужденных перед законом, уважение прав человека.

В диссертации разработаны предложения по улучшению работы Региональных и Апелляционной комиссий. Указывается на необходимость обеспечения отбывания осужденным наказания в том регионе, где он постоянно проживал либо имеет устойчивые социальные связи, а разрешить проблему размещения осужденных предлагается путем создания на территории каждой области колоний (секторов) всех видов. На основании исследования вопросов определения места отбывания наказания осужденным обоснована необходимость введения в практику соответствующей анкеты.

Ключевые слова: первичная классификация осужденных, Региональная комиссия, Апелляционная комиссия, уровень безопасности колонии, место отбывания наказания.

ANNOTATION

Yakovets I.S. Primary classification of persons sentenced to imprisonment and their assignment to penitentiary institutions. – Manuscript.

Dissertation to seek PhD in Law Degree, Major 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Correctional Law. – Yaroslav Mudry National Law Academy of Ukraine, Kharkiv, 2006.

The thesis is devoted to the study of practices of selection of the penitentiary institution type for individuals sentenced to imprisonment, to the analysis of their primary classification mechanism and placement in penitentiary institutions. The thesis contains the concepts of the essence, goal, subjects, criteria and principles of primary classification. The paper pays special attention to the organizational issues of functioning of the commissions assigning the convicts to specific penitentiary institutions, the way of determining necessary types of institutions, selection of the specific location for sentence serving as well as establishment of a mechanism for protecting human rights of those individuals. The thesis makes

suggestions for amending the present penal laws in order to wipe out the existing discrepancies.

Key words: primary classification of convicts, Regional commission, Appellate commission, colony security level, serving of a sentence location.

Відповідальний за випуск
канд. юрид. наук, доцент ***Б.М.Головкін***

Підписано до друку 10.05. 2006. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.- вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 2690.

Друкарня Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77